

УДК 374.7(4)

АННА БОЯРСЬКА-ХОМЕНКО,

кандидат педагогічних наук

(Україна, Харків, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди)

ANNA BOIARSKA-KHOMENKO,

candidate of pedagogical sciences

(Ukraine, Kharkiv, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University)

orcid.org/0000-0002-1818-3074

**Основні підходи до визначення поняття «освіта дорослих»
у країнах Центральної та Східної Європи**

**Key Approaches to Defining the Concept of «Adult Learning»
in the Countries of Central and Eastern Europe**

Автором статті здійснено аналіз науково-педагогічного обґрунтування поняття «освіта дорослих», висвітлено теоретичні основи та підходи до визначення освіти дорослих у педагогічній теорії й нормативно-правових документах країнах Центральної та Східної Європи (Австрія, Болгарія, Німеччина, Польща, Румунія, Чехія, Україна). Відображено різні підходи до розуміння зазначеного поняття, зокрема соціальний, економічний, особистий, культурний. Розкрито суть поняття формальної, неформальної та інформальної освіти дорослих у загальноєвропейських нормативно-правових актах (Глосарій Європейського простору вищої освіти, Резолюція Генеральної асамблеї ООН, Резолюція Ради Європейського Союзу, Глосарій Програми Європейського союзу «Еразмус+», Висновки Виконавчої комісії з освіти та культури Європейського союзу). Розглянуто підходи до ототожнення понять освіти дорослих, безперервної освіти, освіти впродовж життя на прикладі європейських країн.

Ключові слова: *освіта дорослих, безперервна освіта, формальна освіта, неформальна освіта, інформальна освіта, країни Центральної та Східної Європи.*

The article emphasizes the relevance of the terminology analysis in the field of continuous education and, in particular, the scientific substantiation of the concept of «adult learning». It has been determined that the nomenclature of adult learning issues in modern Ukrainian pedagogical literature is not clear enough, it does not include a number of aspects and approaches to this concept. It has been specified that in the national state normative and legal acts the term «adult learning» is not disclosed, there is practically no explanation of the peculiarities of adult learning as part of the concept of continuing education in Ukraine.

The author of the article has analyzed the scientific and pedagogical substantiation of the term «adult learning», outlined the theoretical foundations and approaches to the definition of adult learning in the pedagogical theory and normative and legal documents of the countries of Central and Eastern Europe. In particular, the literature and documents of such European countries as Austria, Bulgaria, Germany, Poland, Romania, the Czech Republic and Ukraine have been studied.

Different approaches to understanding the concept of «adult learning», in particular social, economic, personal and cultural one, are shown. The peculiarities of the identification of the concepts of adult learning, continuous education, lifelong education on the example of some European countries have been considered. Several meanings of the term «adult learning» have been analyzed: as a quantitative and qualitative independent component of the continuous education system; as a form of action that includes teaching, learning, leadership, professional and consulting activities, as well as educational and library activities; as a theory and a scientific discipline.

The essence of the concept of formal, nonformal and informal adult education in the Common European normative legal acts (Glossary of the European Higher Education Area, General Assembly Resolution, Council Resolution of the European Union, Glossary of the European Union Program «Erasmus+», Conclusions of the Executive Commission on Education and Culture of the European Union) has been revealed. Based on the study of these documents, the functions of adult learning have been defined: the level of formal education completion; obtaining knowledge and skills in the new branch; knowledge updating in a particular field; comprehensive personal development and participation in balanced and independent social, economic and cultural life of society.

Keywords: *adult learning, continuous education, formal education, non-formal education, informal education, countries of Central and Eastern Europe.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... У сучасному суспільстві та педагогічній науці відбувається процес переосмислення ролі та значення освіти у житті людини. Освіта розглядається як обов'язкова умова для високого соціально-економічного статусу, а як дієвий механізм для досягнення поставлених цілей. Виходячи з цього, у світі пропагується концепція «освіти протягом усього життя», що приходить на зміну концепції «освіта на все життя».

Країни Центральної та Східної Європи не одне десятиліття успішно будують систему освіти дорослого населення, як складової безперервної освіти. Реформи стосуються і нормативно-законодавчої бази європейських країн і системи середньої, спеціальної та вищої освіти, переосмислення ролі та значення викладача, адаптації форм та методів навчання.

Освіта дорослих визначає успішний економічний, соціальний, політичний та екологічний розвиток сучасного українського суспільства, сприяє досягненню цілей ООН в рамках Повістки 2030, організація та розвиток безперервної освіти забезпечує досягнення цілей Лісабонської концепції для сталого, розумного та інклюзивного зростання. Вивчення питань освіти дорослого населення є актуальним для розвитку української системи освіти, для успішного впровадження та реалізації в Україні концепції освіти впродовж життя.

Аналіз досліджень і публікацій... Питаннями освіти дорослих переймалися вчені з різних країн, зокрема Дж. Адамс-Вебер, О. Бодальов, А. Гордон, Х. Джоунс, С. Зміїв, А. Маслоу, В. Пуцов, В. Семиченко, Е. Торндайк. У працях С. Архангельського, В. Кларіна, М. Коллінза, Н. Протасової, Р. Симпсона, В. Фелера, М. Ярмаченка визначено методологічні та психологічні основи розвитку і вдосконалення післядипломної освіти.

Вивчення вітчизняної педагогічної літератури та нормативно-правової бази України показало, що термінологічний апарат питань освіти дорослих є недостатньо сформований, а у державних нормативних актах практично відсутній. Виходячи з цього, актуальним є аналіз термінології та наукового обґрунтування поняття «освіта дорослих» у країнах Центральної та Східної Європи.

Формулювання цілей статті... Виходячи з актуальності *метою статті* є аналіз науково-педагогічного обґрунтування та теоретичних основ визначення поняття «освіта дорослих» у педагогічній теорії та нормативно-правових документах країн Центральної та Східної Європи.

Виклад основного матеріалу... Для визначення поняття безперервної освіти використовується низка термінів. У сучасній літературі можна зустріти такі стійкі сполучення: «освіта дорослих» (*adult education*); «продовжена освіта» (*continuing education*); «подалша освіта» (*further education*); «відновлювана освіта» (*recurrent education*) як освіта протягом всього життя шляхом чергування навчання з іншими видами діяльності, головним чином з роботою; «перманентна освіта» (*permanent education*); «освіта протягом життя» (*lifelong education*); «навчання протягом життя» (*lifelong learning*). У кожному з цих термінів зроблено акцент на певній стороні явища, але загальною є ідея довічної незавершеності освіти для дорослої людини [20].

Аналіз нормативних актів європейського освітнього простору дозволив виділити **загальноприйняті визначення поняття «освіта дорослих»**. Так, у Глосарії Європейського простору вищої освіти наведено наступне визначення терміну: освіта дорослих – уся структура організованого освітнього процесу, незалежно від його змісту, рівня та форми, офіційної чи іншої, незалежно від того, чи є цей процес продовженням або зміною первинної освіти, отриманої в школі, коледжі або університеті, а також упродовж навчання, коли особи, що вважаються дорослими в суспільстві, якому належать, покращують свої технічні або професійні кваліфікації, продовжують розвивати свої здібності, збагачувати свої знання з метою:

- завершити рівень формальної освіти;
- отримати знання і навички з нової галузі;
- оновити або осучаснити свої знання в конкретній галузі [14]

На засіданні Генеральної асамблеї ООН у 1979 р. було прийнято Резолюцію, у якій визначено, що освіта дорослих – це комплекс організованих процесів утворення, незалежно від змісту, рівня та методу, формальних чи інших, що продовжують або доповнюють освіту, що отримується у загальноосвітніх навчальних закладах та ВНЗ, а також практичне навчання, завдяки якому особистості, які розглядаються в якості дорослих суспільством, частиною якого вони є, розвивають власні здібності, збагачують свої знання, покращують свою технічну та професійну кваліфікацію або отримують нову орієнтацію та змінюють свої погляди або поведінку в подвійній перспективі: всебічного особистого розвитку та участі у збалансованому і незалежному соціальному, економічному і культурному житті суспільства [21].

У Резолюції Ради Європейського Союзу (2011 р.) щодо відновленої європейської програми навчання дорослих зазначено, що концепція навчання дорослих охоплює цілу низку формальних та неформальних освітніх заходів, метою яких є навчання дорослих після закінчення початкової освіти та навчання [1].

У Глосарії Програми Європейського союзу «Еразмус+» зазначено, що освіта дорослих – це усі

форми позашкільної освіти дорослих, як формальних, так і неформальних [5].

Виконавча комісія з освіти та культури Європейського союзу надає визначення формальної, неформальної та інформальної освіти дорослих. Так, формальне навчання для дорослих зазвичай розуміється як освітня діяльність, яка веде до здобуття диплому або сертифікату, відповідних тим, які можна отримати в шкільній системі [7, 17]. Формальна освіта дорослих забезпечується в організованому та структурованому середовищі у передбачених в системі формальних навчальних закладів [7].

Неформальна освіта дорослих входить до особистої діяльності дорослої людини, яка прямо не розглядається та не визначається як навчання. Може здійснюватися у межах навчальних закладів та поза ними, але передбачає організовані та структуровані методи і засоби [7].

Інформальна освіта дорослих трактується як неорганізований і неструктурований процес, що прямо не розглядається та не визначається як навчання, а здійснюється у результаті повсякденної діяльності [7].

Поруч із загальноєвропейськими визначеннями поняття «освіта дорослих» у кожній країні існує власне визначення зазначеного терміну. Так, в українській педагогічній літературі є декілька різних визначень поняття «освіта дорослих». Зокрема, В. Буренко визначає освіту дорослих як цілеспрямований процес розвитку і виховання особистості шляхом реалізації освітніх програм і послуг, здійснення освітньо-інформаційної діяльності в межах та поза межами загальної середньої, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти [13].

У виданні «Освіта дорослих: енциклопедичний словник» освіта дорослих трактується як освіта, спеціально призначена для осіб, які вважаються дорослими, та має на меті вдосконалення їх освітніх і професійних кваліфікацій, подальшого розвитку здатностей, покращення, відновлення або оновлення знань, умінь, інших компетентностей для завершення рівня формальної освіти, зокрема в новій галузі [19].

Л. Ковальчук зазначає, що освіта дорослих – це будь-яка освітня діяльність дорослої людини незалежно від змісту, професійної спрямованості, термінів і форм навчання, ступеня інституціалізації. Єдиним критерієм є вік людини [16].

Л. Лук'янова пропонує розглядати поняття освіта дорослих у трьох значеннях: у широкому розумінні освіта дорослих – це процес навчання; у вузькому – комплекс організованих дій щодо навчання дорослих, які здійснюються багатьма закладами з метою досягнення специфічних цілей; сукупне значення об'єднує процеси й дії в ідею, яка реалізується в соціальній практиці, що й дозволяє розглядати «освіту дорослих» як соціальний інститут задля задоволення потреб дорослої людини в освіті, культурі, адаптації до соціуму [17].

У **Польщі** освіта для дорослих (*Edukacja dorosłych*) трактується як сукупність неформальних та формальних навчальних процесів, які розширюють або доповнюють шкільну освіту, а також розширюють практичну освіту, завдяки якій дорослі громадяни удосконалюють свої навички, отримують знання, підвищують професійну кваліфікацію або набувають нових навичок та збагачують власне особисте життя, а також здобувають можливості для активної участі в економічному, соціальному та культурному розвитку суспільства [12]. Разом з тим, освіта дорослих у Польщі розглядається як творча сила, яка оптимізує динаміку суспільного життя, і спирається на власний зміст і цілі, результати роботи, служить задоволенню колективних та індивідуальних освітніх потреб, підвищує професійну та загальну культуру суспільства, а також сприяє позитивній зміні умов життя людей [3].

Німецька рада освіти, ототожнює поняття освіта дорослих та безперервна освіта і надає визначення: освіта для дорослих (безперервна освіта) (*Erwachsenenbildung*) – продовження або відновлення організованого навчання після закінчення першого етапу освіти будь-якого рівня та спрямування [2]. У Німеччині освіта дорослих розуміється як будь-яка форма формальної, неформальної та цільової неформальної освіти дорослими як у професійному, загальному, політичному та культурному аспекті [4]. Ю. Вітпот визначає, що концепція освіти дорослих охоплює всі шляхи та засоби освіти, які доступні після закінчення навчання у школі [11].

В **Австрії** освіта дорослих (*Erwachsenenbildung*) розглядається у кількох значеннях: по-перше це кількісно та якісно незалежна ланка системи освіти; по-друге але це також форма дії, яка включає в себе викладання, навчання, керівництво, професійну та консалтингову діяльність, а також освітню та бібліотечну діяльність; по-третє, освіта дорослих також визначає теорію та наукову дисципліну [10]. Основною освітньою філософією у сучасній австрійській педагогіці можна вважати твердження: освіта має свою цінність на всіх етапах життя, що позитивно впливає на політичну активність, соціальне співіснування, професійну діяльність та особисту ідентичність.

Сучасні австрійські дослідники та педагоги дають декілька трактувань терміну «освіта дорослих». Так, Елке Грубер наводить наступну сукупність визначень:

- освіта для дорослих охоплює всі форми формальної, неформальної та інформальної освіти

дорослими після закінчення другої фази початкової освіти, незалежно від рівня, досягнутого в цьому процесі;

- освіта дорослих охоплює всі професійні, загальні, політичні та культурні навчальні та освітні процеси для дорослих, які контролюються іншими або самими дорослими особами в державному, приватному та економічному контексті;

- освіта для дорослих базується на освітніх стратегіях та соціальній відповідальності, організаційних структурах, а також юридичних та фінансових фондах [6].

Чеський дослідник Музик Ярослав зазначає: освіта дорослих (*Vzdělávání dospělých*) охоплює всі навчальні заходи, що здійснюються як регулярна освіта дорослих – отримання певного рівня освіти. Це процес цілеспрямованого та систематичного засвоєння та консолідації знань, умінь, навичок, цінностей та соціальних форм поведінки та поведінки людей, які пройшли навчання і професійну підготовку та вийшли на ринок праці [8].

Національний статистичний інститут **Болгарії** зазначає, що освіта дорослих (*Образование на възрастни*) (навчання протягом усього життя) охоплює всю цільову, формальну та неформальну навчальну діяльність, спрямовану на покращення знань, навичок та компетентності людини, як з професійного, так і загального інтересу, в особистих та соціальних цілях [18].

Варто зазначити, що у Болгарії формальна освіта – це навчання, що відбувається в системі освіти або професійно-технічних навчальних центрах і призводить до отримання рівня освіти та/або ступеня професійної кваліфікації. Неформальне навчання також цілеспрямований та організований процес, але його успішне завершення не призводить до отримання ступеня чи професійної кваліфікації. Найпоширенішими формами неформального навчання є курси, приватні уроки, семінари та практичні заняття з підготовки, навчальні заняття на робочому місці та інструкції з техніки безпеки. Успішне завершення неформального навчання може супроводжуватись здобуттям певного документу – свідоцтво, посвідчення тощо. Самостійне навчання дорослих – цілеспрямована (навмисна) навчальна діяльність, спрямована на підвищення особистих знань та навичок [18].

Болгарські дослідники (Ч. Катански, М. Атанасова, Б. Кривирадієва) розглядають освіту дорослих в економічному, соціальному, особистому та культурному аспектах:

- з економічної точки зору, мова йде про освіту, пов'язану з ринком праці, професійно-технічну освіту, освіту, пов'язану з робочим місцем, бізнесом та управлінням освітою.

- у соціальному плані освіта дорослих спрямована на залучення особистості до суспільних відносин та соціальної практики. Це стосується громадянської освіти та освіти, батьківської освіти.

- культурна освіта включає самоосвіту, додаткову загальну освіту, компенсуючу освіту, медичну освіту тощо [15].

У **Румунії** термін освіта дорослих (*educatie pentru adulti*) означає всі організовані освітні процеси, зміст, методи навчання, які розширюють або доповнюють початкову освіту. Освіта дорослих виникає з точки зору завершення постійної освіти та продовження, вдосконалення й індивідуалізації особистого формування, з метою задоволення викликів зміни суспільства. Мета освіти дорослих полягає в тому, щоб розвинути навички, удосконалити знання, поліпшити технічні та професійні уміння, ознайомитись з новими керівними принципами. Разом з тим освіта дорослих допомагає людині інтегруватись до соціально-професійного розвитку суспільства і соціально-економічних і культурних змін. Румунські педагоги зазначають, що освіта дорослих, не може розглядатися як ізольована система, вона є складовою частиною в глобальному проекті безперервної освіти [9].

Висновки... Таким чином, аналіз підходів європейських країн до визначення поняття «освіта дорослих» показав, що освіта дорослих трактується як найбільш універсальна, має широку мету та включає різні форми (продовжену професійну, суспільну, сімейну). У багатьох країнах Центральної та Східної Європи освіта дорослих часто є синонімом поняття «безперервна освіта», що передбачає нові базові вміння, одержання і оновлення умінь, інноваційні методики викладання та учіння, врахування та визнання результатів неформальної та інформальної освіти.

Серед *перспектив подальших досліджень* варто виділити необхідність аналізу форм та методів освіти дорослих у країнах Європи, зокрема в історичній ретроспективі. Вивчення системи навчальних закладів (державних та приватних), які здійснюють освіту дорослих, їх становлення та розвиток.

Список використаних джерел та літератури / References:

1. Council Resolution on a renewed European agenda for adult learning. Електронний ресурс. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2011.372.01.0001.01.ENG&toc=OJ:C:2011:372:TOC (дата звернення 2.10.2017) [in English].

2. Deutscher Bildungsrat (Hrsg.): Empfehlungen der Bildungskommission. Strukturplan für das Bildungswesen. Bonn., 1970. S. 197

3. Edukacja dorosłych – zagadnienia ogólne. Електронний ресурс. URL:

<https://www.bryk.pl/wypracowania/pozostale/pedagogika/23983-edukacja-doroslych-zagadnienia-ogolne.html> (дата звернення 9.10.2017)

4. Erwachsenenbildung. Електронний ресурс. URL: <http://www.bildungssystem.at/erwachsenenbildung/> (дата звернення 7.10.2017)

5. Glosariusz najważniejszych terminów. Електронний ресурс. URL: <https://erasmusplus.org.pl/glosariusz/&usg=ALkJrhgaF06ILR3VHGjnRu-WNsK-Xgoq3g#E> (дата звернення 2.10.2017)

6. Gruber E. Aktuelle österreichische Entwicklungen schaffen weitere Definitionsgrundlagen. Електронний ресурс. URL: https://erwachsenenbildung.at/themen/eb_in_oesterreich/definition/aktuelle_entwicklungen.php (дата звернення 4.10.2017)

7. Kocanova D., Paolini G., Borodankova O. Formální vzdělávání dospělých: Koncepce a praxe v Evropě. Brussels., 2011. 88 s.

8. Mužík J. Profesní vzdělávání dospělých. Praha., 2012. 263 s.

9. Sacaliuc N. Andragogie. Bălți., 2012. 106 s.

10. Was ist Erwachsenenbildung? Definition und Gegenstandsbestimmung. Електронний ресурс. URL: https://erwachsenenbildung.at/themen/eb_in_oesterreich/definition/ (дата звернення 5.10.2017).

11. Wittpoth J. Einführung in die Erwachsenenbildung Taschenbuch. Stuttgart., 2009. 224 s.

12. Wprowadzenie nt. edukacji osób dorosłych. Електронний ресурс. URL: <http://ferso.org/edukacja/edukacja-doroslych.html>.

13. Буренко В.М. Андрагогічний підхід до професійної перепідготовки вчителя гуманітарного профілю: автореф. дис. ... канд. пед. наук. К., 2005. 23 с. / Burenko V.M. Andrahohichnyi pidkhid do profesiinoi perepidhotovky vchytelia humanitarnoho profilu (*Andragogical Approach to Professional Retraining of the Teacher of Humanitarian Profile*) avtoref. dys. ... kand. ped. nauk. K., 2005. 23 s. [in Ukrainian].

14. Глосарій Європейського простору вищої освіти. Одеса., 2011. 212 с. / Hhlosariy Yevropeiskoho prostoru vyshchoi osvity (*Glossary of the European Space of Higher Education*). Odesa., 2011. 212 s. [in Ukrainian]

15. Катански Ч. Перманентно образование и учене през целия живот, София, 2005 / Katansky Ch. Permanentno obrazovanye u uchene prez celya zhuyot, Sofuya, 2005 [in Bulgarian].

16. Ковальчук Л.О. Система освіти зарубіжних країн: навчальний посібник. Львів., 2003. 136 с. / Kovalchuk L.O. Systema osvity zarubizhnykh kraiin: navchalnyi posibnyk (*System of Education of Foreign Countries: Educational Textbook*). Lviv., 2003. 136 s. [in Ukrainian].

17. Лук'янова Л. Освіта дорослих. Електронний ресурс. URL: http://www.uaod.org.ua/data/PRO_OSVITU_DOROSLYH/osvita_doroslykh_3_bloky.PDF (дата звернення 2.10.2017)

/ Lukianova L. Osvita doroslykh (*Education of Adults*). URL: http://www.uaod.org.ua/data/PRO_OSVITU_DOROSLYH/osvita_doroslykh_3_bloky.PDF [in Ukrainian]

18. Образование и обучение на възрастни. Електронний ресурс. URL: <http://www.nsi.bg/bg/content/3531> (дата звернення 5.10.2017) / Obrazovanye u obuchenye na vrazstny. URL: <http://www.nsi.bg/bg/content/3531> [in Bulgarian].

19. Освіта дорослих: енциклопедичний словник. К., 2014. С. 276 / Osvita doroslykh: encyklopedychny slovnyk (*Education of Adults: Encyclopedic Dictionary*). K., 2014. S. 276 [in Ukrainian].

20. Освіта протягом життя: світовий досвід і українська практика. Аналітична записка. Електронний ресурс. URL: http://www.niss.gov.ua/articles/252/#_ftn1 (дата звернення 4.10.2017) / Osvita protiahom zhyttia: svitovyi dosvid i ukrainska praktyka. Analytychna zapyska (*Lifelong Education: World Experience and Ukrainian Practice*). URL: http://www.niss.gov.ua/articles/252/#_ftn1 [in Ukrainian]

21. Резолюція 31 сесії Генеральної асамблеї ООН. Електронний ресурс. URL: <http://www.un.org/ru/ga/31/docs/31res.shtml> (дата звернення 5.10.2017) / Rezoliuciia 31 sessii Heneralnoi asamblei OON (*Resolution of the 31 Session of the General Assembly of the UNO*). URL: <http://www.un.org/ru/ga/31/docs/31res.shtml> [in Ukrainian]

Дата надходження статті: «18» жовтня 2017 р.

Стаття прийнята до друку: «15» листопада 2017 р.

Рецензенти:

Романишина Л. – доктор педагогічних наук, професор

Ящук І. – доктор педагогічних наук, професор

Боярська-Хоменко Анна – доцент кафедри історії педагогіки і порівняльної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, кандидат педагогічних наук, e-mail: annaboyarskahomenko@gmail.com

Boiarska-Khomenko Anna – assistant professor of the department of history of pedagogic and comparative pedagogy of H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, candidate of pedagogical sciences, e-mail: annaboyarskahomenko@gmail.com

Цитуйте цю статтю як:

Cite this article as:

Боярська-Хоменко А. Основні підходи до визначення поняття «освіта дорослих» у країнах Центральної та Східної Європи. *Педагогічний дискурс*. 2017. Вип. 23. С. 18–22.

Boiarska-Khomenko A. Key Approaches to Defining the Concept of «Adult Learning» in the Countries of Central and Eastern Europe. *Pedagogical Discourse*. 2017. Issue 23. pp. 18–22.